

Раимбердиева Ж.

**ӨЛКӨНҮН ӨНӨР-ЖАЙ САЯСАТЫ ЭКОНОМИКАНЫ
ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ӨБӨЛГӨСҮ КАТАРЫ**

Раимбердиева Ж.

**ПРОМЫШЛЕННАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА КАК
ОСНОВА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ**

Zh. Raimberdieva

**INDUSTRIAL POLICY OF THE STATE AS THE BASIS
OF ECONOMIC DEVELOPMENT**

УДК: 338.2:338.45(575.2)

Макалада көз карандысыздык жылдарындагы Кыргызстандын өнөр-жайынын өнүгүү динамикасы менен өзгөрүү тенденцияларынын анализи жасалды. Мамлекеттин өнөр-жай саясатын туура калыптандыруу зарылдыгы негизделди, бул багытта иш-чаралар сунуш кылынды.

Негизги сөздөр: өнөр-жай, экономикалык саясат, өнөр-жай саясаты, чет өлкөлүк инвестициялар, өнөр-жайын өнүктүрүүнүн приоритеттери.

В статье проведен анализ динамики изменения и тенденций развития промышленности Кыргызстана за годы независимости. Обоснована необходимость формирования рациональной промышленной политики государства и предложены меры в данном направлении.

Ключевые слова: промышленность, экономическая политика, промышленная политика, иностранные инвестиции, приоритеты развития промышленности.

The article analyzes the dynamics of changes and trends in the development of industry in Kyrgyzstan during the years of independence. The necessity of formation of a rational industrial policy of the state is proved and measures are proposed in this direction.

Key words: industry, economic policy, industrial policy, foreign investment, industry development priorities.

Экономикасы өнүккөн өлкөлөрдө экономиканын өзөгүн өнөр-жайы түзүп, алардын бийлик органдары экономиканын ушул секторуна көбүрөөк көңүл бургандыгы баарыбызга белгилүү. Өлкөбүздө кеңири жаратылыш ресурстары жана дээрлик толук эркин рынок мамилелери болгону менен, мамлекеттин максаттуу жана ырааттуу өнөр-жай саясатынын жоктугу, өнөр-жай секторун өнүктүрүүнүн приоритеттеринин

аныксыздыгы, өнөр-жайы жаатындагы укуктук-чечендик базанын чабалдыгы экономиканын бул эң маанилүү тармагынын өнүгүшүнө кедергисин тийгизип келет.

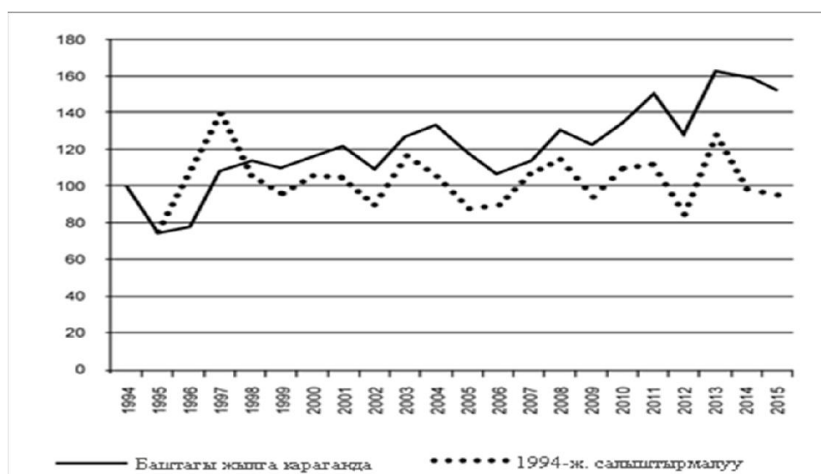
Биздин оюбузча, чейрек кылым аралыгында өлкөнүн өнөр-жай тармагынын экономиканын өзөктүү тармагына айлангандын ордуна деградацияланышына так аныкталган, максаттуу өнөр-жай саясатынын жоктугу жана республиканын өнөр-жай комплексинин өнүгүшүндөгү динамикалык тренддердин туруксуздугу себеп болду. Постсоветтик мезгилдеги Кыргызстандын өнөр-жайынын жана өнөр-жай саясатынын өнүгүүсүн шарттуу түрдө 3 мезгилге бөлүп кароого болот:

- 1991-2000-жылдар – менчиктештирүүнүн башталышы жана чарба жүргүзүүнүн рыноктук шарттарынын калыптанышы (ИДПнын орточо жылдык өсүү темпи 96,5%);

- 2000-2010-жылдар – мамлекеттин чет өлкөлүк инвестицияларды жигердүү тартуу саясаты жана экономикада инвестициялык жигердүүлүктүн жогорулашы (ИДПнын орточо тартуу саясаты жана экономикада инвестициянын жылдык өсүү темпи 104,2%);

- 2010-жылдан тартып – каатчылык жана интеграциялык активдүүлүк мезгили (ИДПнын орточо жылдык өсүү темпи 104,9%).

Республикада өнөр-жай өндүрүшүнүн көлөмүнүн 1994-жылдан берки өзгөрүү динамикасын 1-чиймеден карап көрөлү.

1-чийме. Кыргызстандын өнөр-жай өндүрүшүнүн көлөмүнүн өсүү темптери, % менен. Булагы: [4].

Биринчи этап СССРдин таралышы менен башталып, бюджеттик субсидиялардын жана арзан энергияны жеткирүүнүн токтошу, ташуу чыгымдарынын кескин жогорулашы, аскердик продукцияга болгон суроо-талаптын азайышы менен байланышкан. Жогорудагы факторлор жумушсуздуктун, инфляциянын, керектөөчүлүк товарлардын таңкыстыгынын өсүшү менен коштолгон. Өнөр-жайынын рынок мамилелерине багыт алышынын натыйжасында ири ишканаларды рынок шарттарында иштөөгө даярдыгы жок эле өзгөртүп түзүүнүн жана менчиктештирүүнүн жыйынтыгында көптөгөн жогорку адистешкен ишканаларда өндүрүш токтоп, бара-бара жок болгон, айрым ишканалар эң жөнөкөй буюмдарды чыгарууга өткөн. 1991-жылдан 1995-жылга чейин өндүрүштүн көлөмү 3 эсе азайган. Өнөр-жайынын бардык тармактарында өндүрүш кыскарган.

Кыргызстандын тоо-кен өнөр-жайы чоң жоготууларга туш болгон, шахталар менен кендер ишин токтотуп, тоо жана тоо-кен чалгындоо иштерин каржылоо токтогон. Кен байлыктарды пайдалануу укугуна лицензиялар көзөмөлсүз, мыйзам бузуулар менен берилген. Кен байлыктарды пайдалануу жаатындагы саясат бул чөйрөнү мамлекеттин көзөмөлүнөн чыгарууга багытталган. Мунун натыйжасында лицензияларды “чайкап” сатуу, перспективдүү кен-байлыктарга лицензияларды иштетпей эле кайра сатуу максатында сатып алуу, рейдерлик басып алуулар, жеке менчикти коррупцияга малынган чиновниктер аркылуу бөлүштүрүү күч алган. Мамлекеттин өнөр-жай саясатынын чабалдыгы өлкөнүн өнөр-жайын улуттук кызыкчылыктарынын алкагында өнүктүрүү процессин жөнгө салуу мүмкүндүгүнөн ажыраткан.

1994-жылы бекитилген Кыргыз Республикасын 2000-жылга чейин өнүктүрүү программасында приоритеттүү тармактар катары инвестициялык кайтарымдуулугу кыска болгон Агроөнөржай комплекси (АӨЖК) комплекси, жеңил, электротехника жана электроника өнөр-жайы белгиленген. Отун-энергетика комплекси менен тоо-кен өнөр-жайын чет элдик инвестициялардын эсебинен өнүктүрүү болжонгон [2]. Анткен менен рыноктук реформалар мезгилинде «Кумтөр» долбоорунан бөлөк маанилүү кен байлыктары ишке кийирилген эмес.

1996-1997-жылдары өнөр-жай өндүрүшүнүн көлөмүнүн өсүшү «Кумтөр» алтын кен ишканасынын ишке кириши менен байланышкан. Аны өздөштүрүүгө лицензия Канадалык «Центерра Голд Инк»

компаниясы тарабынан сатып алынган [2]. Аталган кен дүйнөдөгү эң ири алтын кендердин катарына кирет. Ар кандай кайчы пикирлерге карабастан, «Кумтөр» азыркы мезгилге чейин өлкөнүн бюджетин түзүүчү эң ири ишкана экендиги талашсыз.

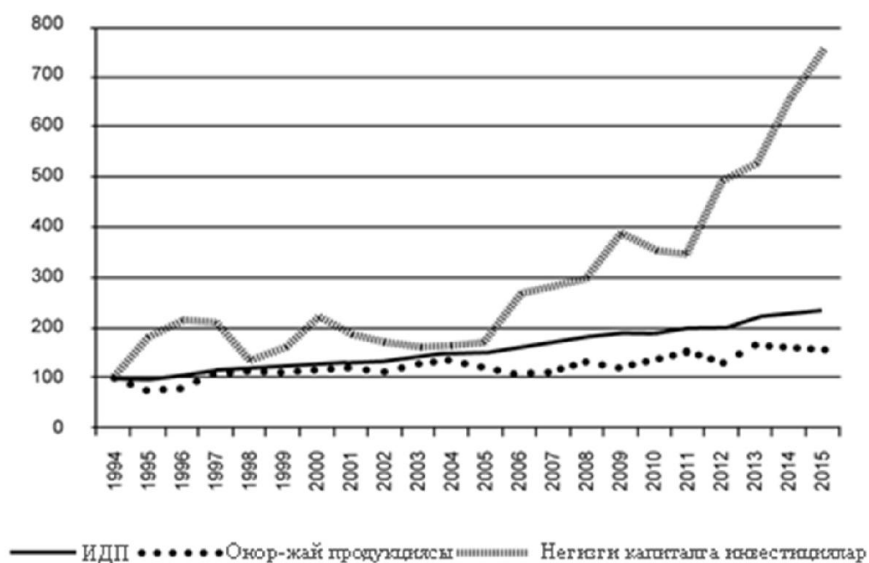
2000-жылдан 2010-жылга чейин эл аралык уюмдардын колдоосу менен «Өнүгүүнүн комплекстүү негиздери» (2001-ж.), «Жакырчылыкты кыскартуунун улуттук стратегиясы» (2003-ж.), «Жаңы экономикалык саясат» 2009-ж.) сыяктуу бир топ тармакты өнүктүрүү программалары кабыл алынып, мамлекеттик башкаруунун натыйжалуу эместиги, паракордук жана башка себептерден улам алар өз максаттарына жеткен эмес.

Бул мезгилде Кыргызстандын экономикалык саясатынын өзөгүн өнөр-жайына чет элдик инвестицияларды тартуу түзгөн. Чет өлкөлүк инвестициялар жана экономикалык өнүгүү мамлекеттик комитетинде Инвестициялык саясат боюнча кеңеш түзүлүп, ага эл аралык каржы уюмдарынын өкүлдөрү жана чет өлкөлүк инвесторлор тартылган. Салык кодексине өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилип, инвестициялык ишмердүүлүккө административдик кийлигишүүнү чектөөчү иш-чаралар сунушталган, инвесторлордун өлкөгө кирүү, чыгуу режимдери жөнөкөйлөтүлгөн, инвесторлорду маалыматтык камсыздоо менен алектенген түзүмдөр ачылган.

2015-жылы Кыргызстандын экономикасына жасалган чет өлкөлүк инвестициялардагы өнөр-жай комплексинин үлүшү 59,8% түзгөн. 2004-жылдан 2015-жылга чейинки мезгил аралыгында Кыргызстандын өнөр-жайына тышкы булактардан 27,1 млрд АКШ доллар тартылып, анын 89,8% иштетүү өнөр-жайына салынган. Негизги инвесторлор - Канада 32,7% («Кумтөр Голд Компани» ЖАК), Россия 17,2%, Казахстан 9,3%, Кытай 9,25%, Улуу Британия 5,4%, Туркия 2,6% [3] болгон.

2015-жылы негизинен геологиялык чалгындоолорго - 32%; иштетүү тармагына («Кумтөр», цемент заводдору) - 24,1%; энергетика секторуна (Газпром) - 10,9% инвестициялар тартылган [3].

Чет өлкөлүк инвестициялардын көбөйүшү өнөр-жайынын өнүгүшүндө оң тенденцияларды пайда кылган менен, өнөр-жай өндүрүшүнүн жана жалпы эле ИДПнын өсүү темптери инвестициялардын өсүү темптеринен бир топ төмөн экени төмөнкү чиймеден көрүнүп турат (2-чийме).

2-чийме. Кыргызстандын негизги макроэкономикалык көрсөткүчтөрүнүн өсүү темптери, 1994-жылга карата % менен. Булагы: [3].

Бул инвестициялар негизинен өндүрүштүк базаны өнүктүрүүгө жана жаңы жумуш орундарын түзүүгө эмес, кен байлыктарды чалгындоого жана өлкөдөн баалуу ресурстарды ташып кетүүгө жасалганын тастыктайт. Алсак, 2015-ж. жалпы инвестициялардын 57% подряд иштери, жана бардык инвестициялардын 13,4% түз чөт өлкөлүк инвестициялар түзгөн [5, 347-б].

Республиканын өнөр-жай тармагына жеке (негизинен чөт өлкөлүк) капиталды тартууга, чарба жүргүзүүнүн тышкы соода жана ички экономикалык шарттарын либералдаштырууга багытталган өнөр-жай саясаты өлкөгө чөт өлкөлүк инвестициялардын агымын көбөйткөн менен, өнөр-жай өндүрүшүнүн өсүү темптери мурдагыдай эле төмөн бойдон калууда.

Кыргызстандын өнөр-жай саясатынын өнүгүшүнүн үчүнчү (азыркы) этабы 2010-жылы башталып, жаңы Конституциянын кабыл алынышы менен байланышкан. Башкаруунун формасы өзгөргөн менен, мамлекеттик башкаруу органдары тарабынан чечимдерди кабыл алуу жана ишке ашыруу ыкмалары өзгөргөн эмес. Чечимдер негизинен кыска мөөнөттүк мүнөзгө ээ болуп, тармак ичиндеги жана корпоративдик кызыкчылыктарды чагылдырат.

Бүгүнкү күндө эл аралык интеграциялык уюмдарга толук кандуу мүчө болуу, макроэкономикалык туруктуулукка жетишүү көйгөйлөрүнүн курчушу менен улуттук өзгөчөлүктөрдү жана тышкы экономикалык шарттарды эске алып негиздүү өнөр-жай саясатын калыптандыруу зарылдыгы бышып жетилди.

Өнөр-жайын, анын ичинде кайра иштетүү өнөр-жайын өнүктүрүү багытында өлкөбүздө азыркы мезгилде алгылыктуу иштер аткарылып жатканынын белгилей кетүү зарыл. Кыргыз-Россия өнүктүрүү фондунун каржылык колдоосу менен акыркы жыл-

дарда бир нече ири долбоорлор ишке ашырылып, ири кайра иштетүү, өндүрүш ишканалары ишке киргизилип жатат.

Өкмөттүн “Жаңы доорго кырк кадам” программасында республиканын өнөр-жайын өнүктүрүүнүн приоритеттери так аныкталган. Программанын 24 “Өнөр-жай өндүрүшүн өнүктүрүү”, 25 “Кластерлерди жана жеңил өнөр-жай долбоорлорун өнүктүрүү” кадамдарында түздөн-түз жана 8-9-10-11-12-13-15-21-22-кадамдарында ар кандай деңгээлде өнөр-жай өндүрүшүн жандандыруу, инвестицияларды тартуу, чакан жана орто ишкердикти өнүктүрүү багытында жасала турган иш-чаралар кеңири чечмеленген. Экономиканын чечүүчү тармактары катары гидроэлектрэнергетика, тоо-кен өнөр-жайы, жеңил өнөр-жайы, тамак-аш азыктары өндүрүшү, каржы сектору белгиленген.

Биздин оюбузча, буга чейинки мамлекеттик өнүгүү стратегияларында, программаларда макроэкономикалык туруктуулукка жетишүү; бюджеттик таңкыстыкты жоюу, тышкы карызды азайтуу, инфляцияны кыскартуу; экономикалык өсүүгө шарт түзүү; ички жана тышкы инвестицияларды тартуу; экономиканы аймактык экономикалык системага интеграциялоо сыяктуу жалпыланган максаттар, маселелер камтылып келген.

Кыргызстандын Евразия экономикалык биримдигине кириши да өлкөгө бир топ оң натыйжаларды берди: тамак-аш азыктарынын экспорту көбөйдү, инвестициялык жагымдуулук жогорулады. Мунун баары мамлекеттин максаттуу, жигердүү экономикалык саясаты өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугун күчөтүп, чарба жүргүзүүчү субъектилердин чечилбеген көйгөйлөрүн чечүүгө эле шарт түзбөстөн, экономиканын ырааттуу өнүгүүсү үчүн шарттарды түзөрүн тастыктайт.

Адабияттар:

1. Гурский В. Формирование промышленной политики Кыргызстана и реформирование его промышленного комплекса. - Журнал международного права и международных отношений. - 2016. - №3-4 (78-79). - С. 66-74.
2. Мусакожоев Ш.М. Мониторинг промышленного производства / Ш.М. Мусакожоев [и др.] // Экономический вестник. - 2001. - №2. - С. 71-84.
3. Основные макроэкономические показатели по Кыргызстану [Электронный ресурс] // Межгосударственный статистический комитет СНГ.
4. Основные показатели экономической статистики (по месяцам, нарастающим итогом, темпы роста) [Электронный ресурс] // Межгосударственный статистический комитет СНГ.
5. Статистический ежегодник Кыргызской Республики 2010-2014: Статистический сборник / Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. - Бишкек, 2015. - 438 с.

Рецензент: к.э.н. Зикираев М.Т.
